

Правичноста како основ на одговорност за причинета штета во нашето и во споредбеното право

РЕЗИМЕ

Во општествениот живот чест случај е штетата да биде причинета од лице кое според општите правила за одговорност за причинета штета не е одговорно за причинетата штета, а од друга страна надомест на штета неможе да се оствари од лицата кои според правилата на одговорност за друг во конкретниот случај се одговорни за причинетата штета. Во овие случаи, во најголем дел од современите законодавства се среќаваме со правичноста како основ на одговорност за причинета штета. Се работи за ограничен број на случаи, конкретно утврдени во законодавствата, во кои при исполнетост на одредени услови одредени од законодавецот одредено лице се повикува на одговорност, не врз основ на негова вина или врз основ на постоење ризик при употреба на опасни ствари и вршење на опасна дејност, туку врз основ на правичност.

RESUME

In social life, it's not rare case that damage is caused by a person who, in accordance with the general rules on liability for damage, is not considered liable for the damage, and the compensation can't be accomplished by persons who are liable under the rules of liability for others. In these cases, in most modern jurisdictions, the principle of equity is the base of liability for damage. The liability in equity exists for a limited number of cases, specifically set out in the legislation. The legislation usually provide conditions which have to be fulfilled in order for the court to be able to apply the additional criterion. In this case, the person is not liable on the basis of his fault or the basis of the existence of risk, but on the basis of fairness, equity.

1. Воведни напомени

Во правната теорија не постои сомневање дека секоја кодификација на правото мора да води сметка, од една страна за односите кои е потребно да се стават во строги и цврсти правни рамки, а од друга страна и за оние односи кај кои е потребно да се отстапи повеќе простор за пошироки критериуми и правни стандарди. Причината за ваквиот став на науката, а воедно и самото законодавство лежи во познатото правило "*summum ius, summa injuria*" според кое премногу строга примена на законот може да доведе до неправда. Токму поради тоа еволуцијата на правото е проследена со бројни напори за ублажување на оваа негативна особеност на правната норма познати од римското право, преку работата на преторот, па се до судовите за правичност во Англија. Од друга страна, би напоменале дека и правичноста, во оние случаи кога во преголема мера им е дозволено да ја применуваат на оние кои го применуваат правото, може да доведе до понеправични решенија во споредба со случаите кога правото строго се применува. Со други зборови овластувањето на судијата во поголема мера да се оддалечи од законскиот текст за да постапува според своето чувство за правичност претставува пат кој води кон правна несигурност и произволност во правото, а "*судот треба да оди еден чекор пред законот но не без законот.*"¹

Сепак, поголемиот дел од правните системи, истражувани за целите на овој труд, покажуваат дека им се познати правни правила кои претставуваат исклучок во поглед на општите правила за одговорност, а тоа се правилата за одговорност врз основа на правичност (*liability in equity, Billigkeitshaftung, responsabilità in equità*). Правичноста како правен основ за одговорност за причинета штета прифатена е и во рамките на Нацртот на заедничка референтна рамка на европско приватно право (*Principles Definitions and Model Rules of European Private Law - Draft Common Frame of Reference (DCFR)*) кој претставува резултат на четиригодишната работа на Работната група за Европски граѓански законик (*Study Group on a European Civil Code*) и Групата за истражување на важечото европско приватно право (*Research Group on the Existing EC Private Law*), така наречени „*acquis-групи*“ објавен во 2007 година.

---

¹ Vizner, B., Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Zagreb, 1978., str. 716.

На овој начин правните системи се обидуваат да ја воспостават рамнотежата помеѓу интересите на штетникот и оштетениот во одреден број случаи во кои со примена на општите правила за одговорност оштетениот би требало да остане без надомест поради тоа што штетникот е деликтно неспособен и не одговора за причинетата штета, а надомест не може да се добие ниту од лицата кои биле должни да го држат под надзор тој штетник.

2. Правичноста како основ на одговорност во законодавството и судската пракса во европските правни системи

Одговорноста врз основа на правичност изрично е пропишани во поголем дел од европските правни системи. Меѓу нив ги споменуваме австриското, белгиското, германското, француското, швајцарското, италијанското, португалското и шведското право, како и правото на земјите членки на поранешна СФРЈ. Од друга страна, помал е бројот на правни системи кои не ја познаваат правичноста како посебен основ на одговорност и меѓу нив ги вбројуваме холандскиот граѓански законик од 1992 година во кој идејата за правичноста како основ на одговорност за малолетници, лица помали од 14 години била отфрлена за сметка на воведувањето објективна одговорност на родителите, како и шпанскиот правен систем од чии правни норми не произлегува изрично одговорност на основ на правичност, додека пак во теоријата се среќаваме со поделени правни мислење во поглед на прашањето дали деликтно неспособните лица можат да бидат повикани на одговорност.

Во австриското право одговорност на основ на правичност, во согласност со параграф § 1310 од ABGB² може да се воспостави во случај кога како штетник се јавува лице помало од 14 години (лице кое е деликтно неспособно и неможе да се повика на одговорност за причинетата штета) и лице кое е непресметливо, односно лица кои без оглед на својата возраст се неспособни за расудување поради душевна болест или од други причини. Овие лица – малолетниците и непресметливите лица можат да бидат повикани на одговорност само доколку лицата кои имале обврска да вршат надзор над нив ја вршеле оваа должност со потребното внимание или доколку постои одговорност на нивна страна но не се во

---

² Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch iz 1811., стапен во сила на 1.1.1812.

финансиска можност да ја обештетат жртвата а товарот на докажување на неликвидноста на одговорното лице паѓа на тужителот.³

Во германското право правичноста како основ на одговорност е предвидена со § 829 од BGB⁴ според кој во случај кога штетникот не е должен да одговара за штетата поради тоа што е малолетен или поради тоа што е непресметлив, судот може да го задолжи да ја надомести таа штета доколку според околностите на случајот тоа го бара начелото на правичност. Судската пракса во врска со толкувањето на овој параграф ќе каже дека при одлучување врз основа на овој параграф судот треба да води сметка за материјалната состојба на оштетениот и штетникот. Нашето истражување на одредени одлуки од германската судска пракса, поточно германскиот врховен суд, не доведе до заклучокот дека судовите при одлучување дали кај гореспоменатите лица постои одговорност на основ на правичност или не дали земаат во предвид една карактеристична околност - дали постоењето осигурување од одговорност на страна на штетникот. Самата судска пракса е колеблива во врска со ова прашање, пред сè во опсегот на значењето на самото постоење на осигурувањето. Така според одредени одлуки постоењето на осигурување е релевантна околност единствено за утврдување на околноста, додека според други одлуки од судската пракса, тоа е релевантна околност, не за прашањето на постоење на одговорност на основ на правичност, туку само во однос на прашањето за висината на надоместот, односно обемот на одговорноста. На крај, се среќаваме со одлуки од судската пракса според кои постоењето на осигурување како околност во еден конкретен случај е релевантно за ценење на двете прашања пред судот – како за постоење на одговорноста, така и за нејзиниот обем.⁵

Многу слична на оваа законодавна и судска пракса во врска со прашањето за постоење на одговорност на основ на правичност кај малолетни и непресметливи лица постои во швајцарското право. Так, во чл. 54 од швајцарскиот кодекс на облигационото право⁶ се вели: "*Врз основа на правичност, судот може да му наложи на лице кое нема способност*

---

³Spier, J. (ed.), *Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others*, 2003., Kluwer Law International, str. 12., i str. 14.

⁴Bürgerliche Gesetzbuch, 1896 (new version by promulgation of 2 January 2002 I 42, 2909; 2003, 738; last amended by Article 2 (16) of the statute of 19 February 2007 I 122).

⁵ Германската судска пракса изнесена во трудот е разгледувана посредно, преку трудот: M. B. Puvača: *Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štete bez odgovornosti*, Zbornik na Pravni fakultet Rijeka (1991) v. 31, br. 2, 2010.

⁶ Swiss code of obligations (SCO), march 30, 1911.

за расудување да ја надомести целосно или делумно загубата или штетата што ја причинил. Лице кое се наоѓа во состојба на преодна неспособност за расудување е одговорно за било која загуба или штета што ја причинил додека бил во таа состојба освен ако докаже дека во таа состојба се нашол по вина на некој друг." Што се однесува до судската пракса, таа, исто како и германската, ѝ дава релевантно значење на имотната состојба на странките, како и на околноста дали постоело осигурување на страна на штетникот или не, за одлучување дали ќе се востанови одговорност на основ на правичност согласно чл. 54 став 1 или не.

Според италијанскиот граѓански кодекс⁷, поточно според член 2047 став 2 надомест на штета може да се бара и од лице кое не е одговорно за истата поради неспособност за расудување, доколку оштетениот не може да добие надомест од правниот штетник во конкретниот случај. Се работи за малолетни лица и лица неспособни за расудување, како фактички штетници, од една страна и за лицата кои биле должни да вршат надзор и се јавуваат како правни штетници, односно одговорни лица, од друга страна. Доколку тужителот, односно оштетениот, сака да се повика на овој член, тој има товар да докаже дека правниот штетник не може да ја надомести штетата поради тоа што нема срдства, поради тоа што е ослободен од одговорност или пак поради тоа што не постои правен штетник во конкретниот случај. Друга карактеристика на ваквиот случај на одговорност во италијанското право е тоа што лицата неспособни за расудување се одговорни само за еден дел од надоместот, наречен правичен надомест или "equa indennità."⁸

Со оглед на фактот што одговорност на основ на правичност е присутна во најголем дел од европските правни системи, сосема очекувано е нејзиното присуство и во погоре споменатиот Нацртот на заедничка референтна рамка на европско приватно право (Principles Definitions and Model Rules of European Private Law - Draft Common Frame of Reference (DCFR)), во понатамошниот текст DCFR. И во рамките на DCFR одговорноста на основа на правичност се предвидува како исклучок во однос на примената на општите правила за одговорност, во оние случаи кога штетата ја причинило лице кое овој правен модел го нарекува "mentally incompetent" (поим за кој во нашето право сметаме дека соодветствува поимот лице неспособно за расудување). Според членот 3:303, став 3 од

---

⁷ Codice civile, 1942 (aggiornato al marzo 2000).

⁸ Повеќе за одговорноста во италијанското право кај Franzoni, M.: L'illecito, Trattato della responsabilità civile, Giuffrè Editore, Milano, 2004.

книга VI на DCFR одредбите за неодговорност на овие лица не се применуваат во случај кога оштетената особа не може да добие надомест од друго лице и кога обврската за надомест би била правична со оглед на имотната состојба на странките и другите околности на случајот.

Во српското облигационо право се применува Законот за облигациони односи.⁹ Овој закон е донесен уште во рамки на правниот систем на СФРЈ во 1978, и се применувал како домашно право во сите републики на поранешната СФРЈ што претставувало доказ за квалитетот и вредноста на трудот на професорот Михаило Константиновиќ, а и на белградската и српската правна школа воопшто. На овој закон свое влијание имал и принципот на правичност, што допринело современото право да направи модификација на многу од класичните правила и во корист на оштетениот како жртва на деликтни дејствија да предвиди одговорност по основ на правичност. Така во член 169 од овој Закон за облигациони односи се вели: *"Во случај на штета причинета од лице кое за истата не е одговорно, а надомест не може да се добие од лицето кое било должно да води надзор над него, судот може, кога тоа го бара правичноста, па посебно со оглед на материјалната состојба на штетникот и оштетениот, да го осуди штетникот на надомест на штета, потполно или делумно. Ако штетата ја причинил малолетник способен за расудување кој не е во состојба да ја надомести, судот може, во случај кога тоа го бара правичноста, а посебно со оглед на материјалната состојба на родителите и оштетениот, да ги обврзе родителите да ја надоместат штетата, потполно или делумна, иако не се виновни за истата."* На овој начин законот ја воведува одговорноста врз основа на правичност во еден конкретен случај, под услови определени со законот. Иако во овој закон правичноста се споменува и на други места во рамки на одредбите кои ја уредуваат одговорноста за штета, сепак тука би напоменале дека тие не се од интерес за нашето истражување поради тоа што се однесуваат на правичноста како принцип врз основа на кој се решаваат одредени прашања поврзани со одговорноста за причинета штета,¹⁰ а не на правичноста како правен основ на одговорноста.

---

⁹ Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93.

¹⁰ Како на пример како критериум при одредување на висината на надоместот на нематеријална штета (чл. 201 и чл. 202 од ЗОО), или како во чл. 178 каде правичноста е критериум за одредување на еднакви износи за надомест на штета во случај на судар на моторни возила во движење, каде не постои вина на страната на возачите.

Овој закон се применувал и во Хрватска сè до донесувањето на новиот хрватски Закон за облигациони односи. За разлика од претходниот закон кој изрично во насловот на цитираниот член 169 зборува за основ на одговорност, во новиот хрватски закон, иако овој член е незначајно изменет и преточен во член 1060, сепак се чини дека законодавецот се приклонил кон сфаќањата дека правичноста не претставува основ на одговорност со промена на насловот на овој член. Така новиот член 1060 од хрватскиот Закон за облигациони односи носи наслов "zahtjev pravičnosti" или барање за правичност. Па така во хрватската правна доктрина се среќаваат и мислења дека: *"Правичноста не е и не може да биде основ на нечија одговорност, туку само причина за неприменување на правилата за одговорност и тоа во ситуации исклучиво пропишани со закон и при исполнетост на одредени претпоставки. Затоа барањето за правичност не е посебен вид на одговорност, туку законски предвидена можност судот во одредени случаи, заради заштита на интересите на оштетениот, да не ги примени правилата за одговорност и да донесе одлука со која ќе го обврзи штетникот на надомест, иако не е деликтно способен, па поради тоа не е ни одговорен."*

3. Правичноста како основ на одговорност во нашето законодавство и судска пракса

На крајот од излагањето на анализата на правните системи во еден дел од европските држава правиме еден осврт и кон нашето законодавство и судска пракса, барајќи го и тука одговорот за правичност и нејзиното значење како основ на одговорноста. Да се зборува за македонското право, веднаш по излагањето за Законот за облигациони односи од 1978 година значи да се претстави еден природен тек на развојот на нашето право, пред сè имајќи во предвид дека истиот закон беше позитивно македонско право сè до 2001 кога во рамки на реформата на целокупното приватно право стапи во сила новиот македонски Закон за облигациони односи.¹¹ И во новото македонско облигационо право правичноста е воведена преку начелото на справедливост кое *"...се применува во случаи точно определени со закон, како што се одделни случаи поврзани со одговорноста за штета,*

---

¹¹ Закон за облигациони односи (Сл.весник на Р.Македонија бр.18 / 01, 4/02, 84/08, 81/09).

*општите услови на договорите, раскинувањето на договорот поради променети околности и слично."*¹²

Во поглед на правичноста како основ за одговорноста, новото македонско право не внесува никакви измени и во целост ја рецепира постоечката правна норма од ЗОО од 1978 година, која претходно ја цитиравме, а во нашиот Закон за облигациони односи истата, во целост се пресликува во членот 156. Во поглед на овие две одредби постои само една термилошка разлика на која сакаме да укажеме, односно нашиот закон го користи терминот справедливост, додека во претходниот се користи терминот правичност, а значењето и во двата случаи е исто, па можеме да кажеме дека сето погоре кажано се однесува и на правичноста како основ за одговорност во македонското право. Во контекст на значењето на справедливоста како основ на одговорност во нашето право би додале и едно сфаќањето на судската пракса на нашата држава според кое на правичноста, односно справедливоста ѝ се дава улога на еден дополнителен, односно корективен основ на одговорност за причинета штета, под услови точно утврдени со закон поточно: "*Во спор за надомест на штета може да се примени начелото на справедливост како коректив на примената на другите правни правила, само во случај кога за примена на тоа начело судот ќе биде овластен со определена законска норма.*"¹³ На овој начин, законот и судската пракса укажуваат дека и во нашето право, како и во српското, правичноста не е воведена како генерален основ на одговорност, туку како основ на одговорност во конкретни случаи, определени со законска норма, и дека надвор од таа законска норма справедливоста, односно правичноста не може да се јави како основ на одговорност.

---

¹² Чл. 10-а од Закон за изменување и дополнување на Законот за облигациони односи, Сл. весник на Р.Македонија бр. 84/08).

¹³ ВСМ Гж. 427/76 од 27.10.1976 година.

Заклучок

Анализата на правната уреденост на правичноста како основ на граѓанско-правната одговорност во законодавството и судската пракса укажува на фактот дека во однос на полето на примена зборуваме за ограниченост од повеќе аспекти. Како прво, правичноста како основ на одговорност ја среќаваме како дополнителен т.е. корективен основ на одговорност. Од друга страна, примената на правичноста како основ на одговорност законот ја врзува за точно определени ситуации, под услови точно определени со законот. Поточно, да се зборува за одговорност на основ на правичност значи да се зборува за одговорност во случаи кога штетата е причинета од точно определена категорија на лица – лица кои се деликтно неспособни поради својата возраст или поради трајна (во одредени случаи и преодна) неспособност за расудување. На овој начин, секое засновање на одговорност на основ на правичност значи отстапување од општите правила за одговорност за причинета штета бидејќи согласно одговорноста на основ на правичност секогаш се повикува на одговорност лице кое според општите правила не е одговорно за надомест на причинетата штета. Уште еден аспект на ограниченото подрачје на примена на овој основ на одговорност е тоа што примената е оставена на диспозиција на судијата, кој во секој конкретен случај одлучува дали ќе обврзе едно лице на одговорност на основ на правичност или не, секако раководејќи се од критериумите поставени во законските одредби. Она што го покажа анализата на законодавството и судската пракса е дека најголемо значење при одлучување за постоење на одговорност на основ на правичност има имотната состојба на оштетениот и штетникот (фактичкиот и правниот штетник), а како што покажува судската пракса на еден дел од европските правни системи, тука е и околноста дали постои осигурувањето на штетникот или не, кое од страна на судската пракса е дефинирано како околност од која зависи самото одлучување дали постои одговорност на основ на правичност, како и одлукувањето за висината на надоместот на штета.

Всушност, ова се заеднички карактеристики на сите национални правни системи кои изречно предвидуваат одговорност на основ на правичност. Одговорност на основ на правичност кај сите нив има супсидијарна улога, односно за да се применат правилата за

оваа одговорност потребно е да се исполнат услови точно утврдени со закон, поточно лицето кое имало обврска за вршење надзор над деликтно неспособниот фактички штетник да не е одговорно, или лицето кое е одговорно за надоместување на штетата да е инсловентно. Иако овие елементи немаат иста тежина во сите правни системи, сепак воглавно сите тие предвидуваат слични елементи како услов за примена на одредбите за оваа одговорност, меѓу кои најзначаен е финансиската состојба на странката.

Користени библиографски единици и закони

1. Bürgerliche Gesetzbuch, 1896 (new version by promulgation of 2 January 2002 I 42, 2909; 2003, 738; last amended by Article 2 (16) of the statute of 19 February 2007 I 122) ;
2. Das Schweizerische Obligationenrecht, 1911;
3. Гражданский кодекс Российской Федерации од 1994 (с изменениями от 20 февраля, 12 августа 1996 г., 24 октября 1997 г., 8 июля, 17 декабря 1999 г., 16 апреля, 15 мая 2001 г., 21 марта, 14, 26 ноября 2002 г., 10 января, 26 марта 2003 г...);
4. Закон за облигациони односи (Сл.весник на Р.Македонија бр.18 / 01, 4/02, 84/08, 81/09);
5. Vizner, B., Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Zagreb, 1978;
6. Spier, J. (ed.), Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others, 2003., Kluwer Law International;
7. Codice civile, 1942 (aggiornato al marzo 2000);
8. M. B. Puvaća: Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štete bez odgovornosti, Zbornik na Pravni fakultet Rijeka (1991) v. 31, br. 2, 2010;
9. Franzoni, M.: L'illecito, Trattato della responsabilità civile, Giuffrè Editore, Milano, 2004;
10. Закон о облигационим односима , Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93;
11. Komentar Zakona o obligacionim odnosima, Knjiga prva, 1980, Novi Sad;
12. Swiss code of obligations (SCO), march 30, 1911.
13. Code civil des Français, 1804 (Ordonnance n° 2004-164 du 20 Feb.2004);